A láng és a füst városa

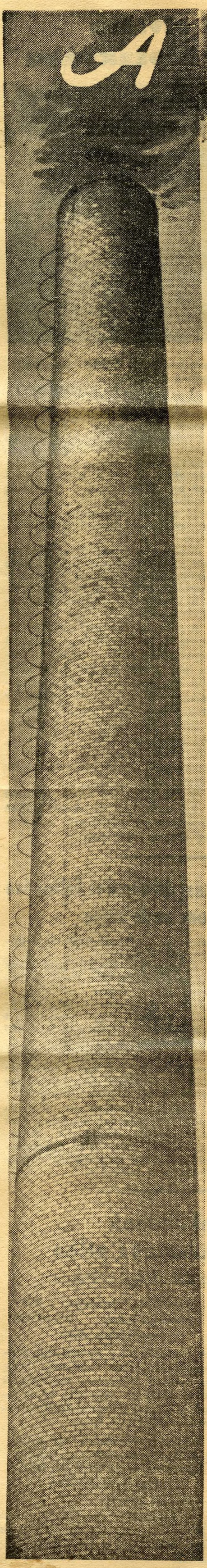

Emlékszem — egyszer, a háborús évek egyik fülleszto nyarán, Kalamár Józsi bácsival jöttem ki a gyárkapun. A Községház utcában, ahol a gyár és a község összeölelkezik, megálltunk. Asszonyok várták férjüket: pénzt hoz-e, vagy letiltási cédulát? Katonai riadóautó zúgott el mellettünk. Az utca két oldalán korhadt deszkákból összetákolt rozzant viskók álltak: az üzletek. Jobbra-balra vályogházak ragadtak a csepeli homokba, tetejükön zsindely, bennük nyomorúság. A Gyepsor utcából esett lányok kószáltak elő éhesen, piszkosan...

Kalamár Józsi bácsi megállt, figyelt és csöndesen így szólt: „No, öcsém, ott paloták lesznek, emitt meg park. És itt fog állni Lenin szobra."

A palotákat és a parkot még megérte. Lenin szobrát már nem...

✵

1944 ősze volt. A 21-es autóbusz Templom téri végállomásánál némán álltak sorba az emberek. Már csak ez az egy járat közlekedett, mert hadijáratnak nyilvánították. Délről morajlott az ég. Percenként éles sivítás zúgott a fejünk felett s aztán robbanás.

A sortállók összenéztek: *már nemsokára...*

A nyilasok és a németek tervbe vették, hogy az egész Csepelt kiürítik. Amikor december 4-én a munkások kijöttek az utcára, a házak falán meglátták a friss falragaszt: *„Kiürítési parancs."*

De a községházán levő plakátot valaki szénnel áthúzta és gyűrött kis papírlapot ragasztott fölébe: *„Csepeli vasasok! A kommunisták pártja szól hozzátok... A felszabadulás küszöbén álltok. Lépjetek azonnal sztrájkba a hadiüzemi termelés leállítására, a vöröshadsereg támogatására. Meg kell menteni Csepelt!..."*

Másnap sokezres tömeg dacolt a községháza felől nekik szegezett puskacsövekkel. Munkások, asszonyok, gyerekek.

— *Nem hagyjuk el Csepelt!* — kiáltották.

A katonák tűzparancsot kaptak! De a tömeg nem tágított.

S ekkor felhangzott Vörösmarty Szózata: *„...rendületlenül..."*

A katonaság a munkások mellé állt. Egyetlen ember se hagyta el a várost.

„A kivonult nyilas karhatalom a teherautókról tehetetlenül nézte az eseményeket. Egy autón érkező nyilas vezért kődobásokkal űzött el a tömeg. Két másik nyilast az asszonyok megvertek. A tüntetők egy másik csoportja fegyverrel szabadított ki a nyilas székházból nyolc munkást... Szerdán, 6-án délben döntő fordulat állt be. A németek és nyilasok látták a nép állhatatos harcát, közben hírül vették, hogy a honvédek a Királyerdőn fegyvert osztogatnak a munkások között — takarodót fújtak. Kihirdették, hogy a kiürítést visszavonják, minden marad úgy, mint volt..."

Így tudósított az eseményről az illegális Szabad Nép 1944 decemberi számában egy tapasztalt kommunista: Kádár János.

✵

„Micsoda éj volt!
Ágyú szólt,
szél bömbölt, hó szakadt,
s találkoztunk: csepeliek
és sztálingrádiak!...
Kezetfogtunk testvérien,
csepeli martinász,
moszkvai mérnök, tomszki ács
és dunai halász.
Hány éve már?
Sosem felejtem
tavaszunk első napjait:
úgy vetettük harcba magunkat,
mint a jövendő magvait!
S véresre zúzott, nagy kezünk
ezer sajgó sebén,
új élet nőtt a fényre fel
rút börtönünk helyén!..."

A felszabadulás előestéjén tizenhárom ember gyűlt össze egy csepeli munkáslakás kis konyhájában. Kommunisták, szociáldemokraták. A *„tizenhármas bizottság"* megbeszélte a tennivalókat: fel kell venni a kapcsolatot a szovjet seregekkel, fel kell készülni az új életre. A bizottság vezetője Kalamár József lett. És Kalamár elvtárs a lelkes csoport kíséretében elindult Szigetszentmiklósra, a szovjet csapatok elébe.

S velük tért vissza, 1945. január 9-én...

Álltak a csepeliek a januári hidegben, rommá lőtt házuk előtt, kifordult léckapuik mellett, az üszkös gyár tövében és nézték, nézték az utcákra bekanyarodó tűzvert, idegen és mégis oly ismerős, oly sokszor elképzelt, várva várt, drága seregeket...

✵

Egy öreg munkás beszél:

„Az illegális mozgalom kereteiből felszínre lépve napok alatt tömegpárttá lett a kommunisták pártja Csepelen. Kalamár József, Czottner Sándor, Antal Imre, Katona Antal, Mályi Vilmos és mások lettek a vezetők. Somogyi Antal, munkástársam, a volt főbizalmi, néhány elvtárssal együtt azt a megbízást kapta, hogy szervezze meg a gyárban a termelőmunka megindítását.

Egy ízben, csak azt tudom, hogy szombat volt, irtózatos égiháború tört ki. A vihar kitépte a fákat, lesodorta a tetőket és — megrongálta a turbinát.

Vijjogó vércseként csapott le ránk a szörnyű hír: a felrobbantott hídon tönkrementek a kábelek. Nincs kiút. Vége. Napokig állni kell az alig megindult termeléssel.

Másnap, vasárnap taggyűlés volt. Akkoriban még hajnaltól estig dolgoztunk és csak vasárnap tudtuk pártügyeinket közösen megbeszélni.

Drahos Lajos elvtárs beszélt:

— *Elvtársak. Minden nap kiesés súlyos károkat jelent. Valamit tenni kell. Ránk néz az ország.*

Ekkor felálltam és sokunk nevében így szóltam:

— *Értjük, Drahos elvtárs. Minek itt többet beszélni. Gyerünk rohammunkára!*

S Drahos elvtárssal, Kalamár elvtárssal az élen, mi, kommunisták, mindannyian kivonultunk a hídhoz, s az orkánban, felmászva a vízbehullt híd traverzeire, az elemekkel dacolva, lefektettük az új kábelt.

Hétfőn reggel, mintha mi sem történt volna, rendben folyt a termelés. Hát így volt ez, elvtársam."

Testes, kérges markú, tűzszürke arcu, régi tanítómesterem, az öreg Kocsis Béla bácsi, a hatvankét esztendős nyugdíjas esztergályos mesélte ezt a napokban, amikor a csepeli Munkásotthon nyugdíjasklubjában találkoztam vele.

✵

Egy fiatalember beszél:

„Miután miénk lett a gyár, szokatlan dolgok történtek egyikmásik műhelyben.

A Gépgyárban két munkás összehajolván, valami olyasmit sütött ki, amit sokan akkor hallottunk először. Napokig sustorogtak. Aztán a legközelebbi nyilvános pártnapon, az akkori Csikmoziban egyikük felállt:

— *Kérem elvtársak, mi munkaversenyt akarunk indítani.*

Hm, hát hogyan is legyen ez a dolog? 1945-ben, a helyreállítás időszakában már volt ilyesmi. Akkor romokat takarítottunk, a verseny egyszerű volt: »húzd meg, hajrá!« De most? Hiszen már komoly, szakszerű termelőmunka folyik.

A pártnap után — akkori szokás szerint — átvonultunk a Fő útra, a Kalmár-féle vendéglőbe. Két pohár bor mellett, a cigány hangjainál folytattuk a társalgást. Ott volt Kalamár Józsi bácsi, a Drahos bácsi, meg még sokan. Én süldő legény voltam, néhány szót elkaptam az idősebbek beszédjéből, nem egészen értettem, de nagyon izgatott.

Mellettem ült egy szép kis munkásleány, R. Erzsi. Addig-addig hallgattuk az öregeket, a terveket, míg végül izgatottan és lelkesen elhatároztuk, hogy mi, fiatalok is megpróbálunk valamit tenni, hogy legyen ebből a munkaversenyből valami.

Látja, milyen egyszerűen születnek sokszor a nagyon nagy dolgok?!"

Így mondja el az 1948 márciusán történteket Szabó József volt trotilmunkás és sztahanovista, ma üzemvezető, kilencszeres újító, kiváló dolgozó, pártvezetőségi tag, aki azóta régen Erzsi férje, s három gyermek boldog apja lett.

✵

Csepel újjászületett. 1949 és 1952 között a gyár megkétszerezte, 1949 és 1960 között két és félszeresére emelte termelését. Új csarnokok sora nőtt a romok fölé. Berobogott a gyorsvasút, felépült a Béke tér, a gyárkaputól eltűntek a vityillók. Csillagtelepen magasodik az új városrész.

Az újságíró áll az Imre téren, ahol a transzparensek a felszabadulás tizenötödik évfordulóját köszöntik, és szemlélődik. Csepel! A vörös fellegvár! Vége a műszaknak! Jól öltözött emberek, vidám arcok. Köröttünk a sokemeletes munkáslakóházak. Az üzletek teltek, dúsak. Tavaszi napfény ragyog, Zenélni, verset mondani kellene erről.

Az újságíró Csepel munkásköltőjével is akart beszélgetni. De valahogyan nem sikerült. Elkerültük egymást. De az elmaradt interjút pótolja talán a költő vallomása:

„Szeretem e kócos kis utcákat,
a vén Dunát, a mogorva gyárat,
élet-halál nékem ez a város,
ragaszkodom hozzá, mint anyámhoz.

Élhetnék tán mosolygósabb tájban,
mint itt a Láng és Füst Városában, —
de itt élek, ahol küzdő népem
szívverését mellkasomban érzem."

Íme, Csepelen megszületett a líra.

✵

És a ballada.

1956. október 25-én reggel Kalamár József úgy indul el otthonról, mint ahogyan máskor is szokott. Megcsókolja családja tagjait, akik tartóztatják: *„Ne menj, ordasok lesnek rád."*

De elindul. Olyan gonosz vihar még nem született, amely egész erdőt irtott volna ki.

A Királyerdőn, ahol áll az új iskola amelynek annyira örült, ahol állnak az új házak, amelyeknek építéséhez ő hordta a maltert és a meszet, a Királyerdőn veszélyt zúgnak a fák. De ő csak megy.

„Hajlott vállán füstöl az ég,
lába alatt reng a város:
mögötte vad, boglyas árnyak, —
puskát böknek oldalához.
— No, most valld meg, ki vagy öreg?
Most, hogy letünik a napod!
S átrezzen az őszi erdőn:
— Ma is kommunista vagyok..."

Orvul, alattomban gyilkolták meg. Már nem látta felmagasodni Lenin szobrát a gyárkapu előtt, pontosan azon a helyen, ahová akkor, azon a háborús nyáron megálmodta...

✵

Az újságíró járja az üzemeket, anyagot gyűjt. Valami olyan történetet keres, ami jól megmutatná Csepel *mai* arcát, lelkét. Beszélget az emberekkel, akik ilyesmiket válaszolnak:

Az öntödében: Ma? Mit mondjunk a máról? Nézze, ezt a darabot még a régi módon öntjük, sok a selejt. Ki kellene találni valamit, hogy megszüntessük. *Nos, jó történet ez?*

A Csőgyárban így felelnek: Gazdaságosabban kell gyártanunk az exportcsöveket. Növelnünk kell az elektromosan hegesztett csőgyártást. Bizony nem könnyű dolog ez. *Erről írjon.*

A Motorkerékpárgyárban ezt mondják: Még felsorolni is éppen elég, hogy mi mindennel foglalkozunk. Új gyártmányok és gyártástechnológia kidolgozása köti le időnk jelentős részét. Ez látszólag csendes, s egyáltalán nem látványos munka. De nélkülözhetetlen és halaszthatatlan. *Ezt értesse meg minden dolgozóval.*

A Varrógépgyárban tervrajzokkal fogadnak: Ime ezeket a célgépeket kell munkába állítanunk és meg kell tanulnunk őket kezelni. Húszéves szakmunkások kezdhetik előlről. *Ezt írja meg:* itt nálunk tanul a fél műhely.

Hallatlan biztonsággal, megalapozottsággal és tudással dolgozik a csepeli gyáróriás.

Erről szólnak Csepel mai történetei.
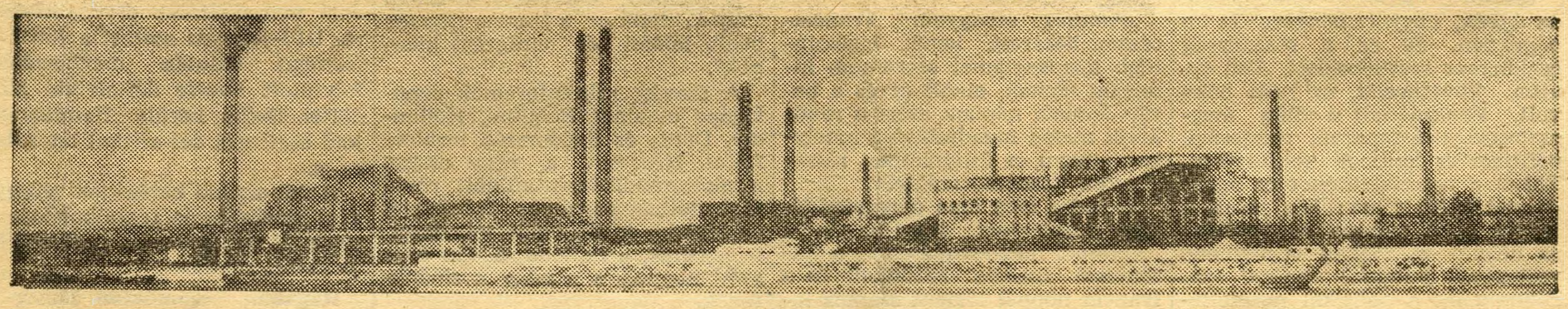
Buzási János írása
Csepeli Szabó Béla versei
Kéri Dániel felvételei